

СТРУКТУРА НА ПРАВОТО

(ПУБЛИЧНО И ЧАСТНО, МАТЕРИАЛНО И ПРОЦЕСУАЛНО, ВЪТРЕШНО И МЕЖДУНАРОДНО)

I. ПРОБЛЕМЪТ ЗА СТРУКТУРАТА НА ПРАВОТО

1. Постановка на проблема:

а) материално и процесуално, публично и частно, вътрешно и международно - това са все традиционни вътрешни деления на позитивното право (съвкупността от правила за поведение, създадени от държавата). Те се отнасят до позитивното право, а не на правото въобще. Правото въобще има много аспекти, много битиета - като съвкупност от правоотношения, като съвкупност от емоции, като съвкупност от идеи, като съвкупност от норми, и пр. Различна е структурата на различните битиета на правото. В случая ни интересува структурата на позитивното право;

б) не е част от проблема за структурата на правото проблематиката за делението на правото на естествено и позитивно, на обективно и субективно. Естественото право няма нормативно и обективно битие. Не може да говорим за негови съставни части (дялове, отрасли, институти, норми и пр.). То е само идея. Обективното право пък съвпада в по-голямата си част с позитивното право. Субективното право е следствие от наличието на обективно право, то е овластяване на индивида, превръщането му в активен субект на правото;

в) структурните деления на позитивното право се отразяват на правните явления, съпътстващи или явяващи се други части от позитивното право - правни норми, правни институти, правни отрасли, правни принципи, правоотношения, права и задължения, субекти на правото и пр.;

г) категорията "структура на правото" е резултат от прилагането на общонаучния структурен метод от страна на общата теория на правото в изучаването на позитивното право. Друга подобна категория, резултат от прилагането на структурния подход, е "система на правото". "Структура на правото" е макроделение (в по-едър мащаб, на по-големи съставни части, дялове и пр.) на позитивното право, а "система на правото" е микроделение (в по-малък мащаб, на по-малки съставни части, съвкупности от норми и пр.) на позитивното право. В един структурен дял (най-голямото структурно деление, използвано при категорията "структура на правото"), например "вътрешно" или "материално", или "частно" право, на позитивното право влизат много, десетки правни отрасли (най-голямото структурно деление, използвано при категорията "система на правото");

д) съществуването на категорията "структура на правото" е обусловено от реалните, обективни особеностите на самото позитивно право. Позитивното право наистина се дели на различни дялове, части, защото това се налага от необходимостта да се съобрази с многообразните обществени отношения, които регулира. Тези обществени отношения различен начин, подход, средства на регулиране и оттам различен начин на изграждане, на съществуване, на вътрешно подразделение на позитивното право. Самите обществени отношения са публични и частни, материални и процесуални, вътрешни и международни, оттук и самото позитивно право става такова;

е) това са преплитачи се структурни деления, деления на едно и също явление (позитивното право) от различни гледни точки, аспекти. Една и съща позитивноправна норма може да е едновременна и материална, и вътрешна, и частна. Всичките тези деления не се изключват едно друго.

2. Историческо развитие на структурните деления на позитивното право:

а) възникването на отделните деления е постепенен процес. Правопознанието признава най-напред делението на правото на частно и публично. Това става в Древен Рим. През 16-17 век правопознанието признава, констатира делението на позитивното право на вътрешно и международно право (Х. Гроций). В първата половина на 19 век правопознанието констатира делението на позитивното право на материално и процесуално (германските кодекси). До края на XIX век се появява и самата категория "структура на правото";

б) днес трите структурни деления на правото се приемат за традиционни. Няма общоприети други структурни деления на позитивното право.

3. Теоретично осмисляне на структурните деления на позитивното право:

а) позитивното право не предлага легални критерии и легални дефиниции за разграничаване на отделните структурни деления на позитивното право. Това е задача на правната наука и в частност - на общата теория на правото.

б) мнението на отделните правни школи, на отделните учени, на отделните правни семейства, по отношение на структурните деления на позитивното право е противоречиво. Тези деления не се признават изцяло или частично от твърде много правни школи и автори. Причините (факторите) за това са от три групи:

- познавателни - няма общопризнати, безспорни и достатъчно удовлетворяващи всички критерии за структурното деление на позитивното право;

- съществуващи правни традиции - отношението на семейството на континенталното право и на семейството на общото право към структурата на правото - по принцип не се признава от семейството на общото право (не е реципирало класическото римско право) (Напр. - Дж. Остин - в Англия няма деление на частно и публично право, на материално и процесуално право);

- идеологически - отделните автори изхождат от различни идейни и политически позиции при оценката на структурните деления на позитивното право (Л. Дюги - няма публично и частно право. А. Менчер и Л. Диков - няма публично и частно право, всичко е публично право. Бившата социалистическа доктрина под влияние на Вл. Ленин отрича делението на позитивното право на публично и частно. Г. Хегел и Х. Келзен - международното право е отрасъл на вътрешното право. Дж. Остин - международното право е "позитивен морал" и не е право).

4. Отношение на българското позитивно правно право към структурата на правото:

а) признава я, допуска я, използва я;

б) примери - процесуални кодекси; спорове за материално право, които се решават от съда; международните договори, които стават част от вътрешното право.

5. Практическо значение на познаването на структурните деления на позитивното право (историята с цесията на публично вземане между "ХИМКО" АД и "МУЛТИГРУП" АД; придобиването по давност на право на собственост върху вещ - частна собственост):

а) указва ни как да регулираме обществените отношения, какъв тип правно регулиране, какъв вид норми и какви принципи да се използват (проблемът с т. нар. комплексни

правни отрасли);

б) ориентирани ни относно влизането в сила и обратното действие на позитивно-правните норми;

в) посочва ни границите на допустимостта за правоприлагане по аналогия;

г) спомага ни за изучаването на самото позитивно право;

д) допринася за специализацията на юридическите кадри;

е) отдава се почит на непреходните исторически традиции за признаване на структурните деления на позитивното право.

II. ПУБЛИЧНО И ЧАСТНО ПРАВО.

1. Позитивноправно признание (Напр. КРБ от 1991 год. говори за частна и публична на държавата).

2. Същност на структурното деление:

а) от политологическа и философска гледна точка частното право регулира отношенията в "гражданското общество", а публичното право - отношенията в "политическото общество".

б) от социологическа гледна точка частното право обхваща тази част от позитивното право, която регулира обществените отношения от типа "гражданин - гражданин" (отношенията между равнопоставени правни субекти), а публичното право е тази част от позитивното право, която регулира обществените отношения от типа "гражданин - държава", както и обществените отношения свързани с функционирането на самата държава (отношенията между неравнопоставени правни субекти). Публичното право регулира йерархични властови зависимости, а частното право регулира равнопоставени властови зависимости.

3. Съществени юридически характеристики (дефиниции) на публичното и частното право:

а) публично право - то е съвкупност от позитивноправни норми, които регулират дейността на държавните органи, отношенията между държавните органи, императивните отношения на държавата с гражданите и с техните организации, създаването и защитата на позитивното право.

б) частно право - то е съвкупност от всички останали позитивноправни норми.

4. Общи черти на частното и публично право:

а) едносъщностни са - имат еднаква степен на абстрактност, и двете са обективно, позитивно право;

б) проявления и дялове са на едно и също явление - позитивното право;

в) равноценностни са;

г) никое от тях не е първично и предопределящо спрямо другото;

д) нямат йерархия помежду си.

5. Различия (критерии за разграничаване) между частното и публично право. Спорни са. Десетки са указвани в литературата. Биват материални и формални разграничителни белези. По начало за по-точно определяне на една правна норма като частна или публична следва да се използват едновременно всички критерии.

Най-често срещани и с най-голямо значение разлики (белези, критерии) са:

а) по предмет на регулиране (Ото фон Бингхам) - частното право регулира обществените отношения "гражданин - гражданин", а публичното право - обществените

отношения "гражданин - държава", както и тези вътре самата държава между нейните органи (държавно-политическите отношения);

б) по методи на регулиране - частното право използва диспозитивния метод и равнопоставеността между адресатите на частноправните норми, а публичното право - императивния метод и неравнопоставеността (зависимостта) между адресатите на публичноправните норми;

в) по тип на правно регулиране - частното право използва общопозволявателния тип правно регулиране ("позволено е всичко, с изключение на изрично забраненото от закона"), а публичното право - общозабранителния ("забранено е всичко, с изключение на изрично позволеното от закона") (чл. 9 от ЗЗД);

г) според засягания интерес - частното право засягало предимно интереса на частните лица, а публичното право - предимно интересите на държавата (Улпиан);

д) според отношението им към волята на субекта (Лабанд) - в частното право е от значение и волята, и интереса на субекта, в публичното право е от значение само волята, не е необходимо субекта на публичното право да има интерес, за да бъде субект на публичното право;

е) според начина на участие на държавата - в частното право обикновено субект не е държавата, а ако все пак е субект (страна), то тя е равнопоставена е на другите участващи субекти (страни). В публичното право държавата винаги е страна, субект, при това винаги като (в качеството си на) властнически субект;

ж) според начина си на задействане на своята защитата при нарушение - защитата на частното право винаги се привежда в действие по инициатива на засегнатото лице, а защитата на публичното право - винаги става по инициатива на държавата;

з) според белега "империум" (В. Ганев) - субектите на частното право нямат белега "империум", а субектите на публичното право имат;

и) според начина на защита - субектите на частното право се защитават обикновено чрез съдействие от страна на държавата (съда), а субектите на публичното право - обикновено чрез преки действия на самата държава, на органа, който притежава съответното публично право;

й) според характера на защитавания интерес (Л. Кавелин) - частното право защитава предимно имуществени интереси, а публичното право - предимно неимуществени;

к) според вида на използваната юридическа санкция (Гюрх Хат) - в частното право санкцията е с правовъстановителен характер, в публичното право - с наказателен (възмезден) характер.

III. МАТЕРИАЛНО И ПРОЦЕСУАЛНО ПРАВО.

1. Това деление има позитивноправно (легално) признание (напр. съществуват процесуалните кодекси и закони; чл. 13, ал. 8 от ЗСПЗЗ - споровете за материално право се решават от съда; чл. 79, ал. 3 от ЗДС - същото; чл. 64, ал. 2 от ЗОС - същото; чл. 53, ал. 2 от ЗКИР - същото).

2. Същност на структурното деление:

а) от социологическа гледна точка материалното право регулира производствените и разпределителни обществени отношения, а процесуалното право регулира охранителните обществени отношения;

б) от философска гледна точка материалното право ни овластява да придобиваме и да

се разпореждаме с блага, а процесуалното право уточнява реда за придобиване и разпореждане с благата, както и начина на защита на правото ни да придобиваме и да се разпореждаме с благата. С други думи по-конкретно:

- материалното право е тази част от позитивното право, която дава отговор на въпроса за какви блага и за какво поведение то овластява то, за какво си оправдан да вършиш, да имаш, да се разпореждаш. Материалното право пък е пряк носител на социалния смисъл, който носи правото като оправдана позиция да имаш, да претендираш, да получаваш и да се разпореждаш с блага. "Материално" в случая означава "съществено" и не противостои на "идеално".

- процесуалното право пък има отношение към способността на правото да прави важима определената от него позиция на субекта, да придава сила на представените права, възложените отношения, поставените забрани. Процесуалното право има отношение към правните средства, с които се постига защита или се налага възмездие. Процесуалното право осигурява важимостта на правото при дадена ситуация и спрямо участниците в тази ситуация. Процесуалното право изразява пряко способността на правото да важи да обвързва онези, за които се отнася неговата нормативност. То осигурява правост на начините и реда за налагане на правното възмездие. Предмет на процесуалното право е само положителната правна дейност, насочена към защита на действителните субективни права и за налагане на юридическа отговорност за действителните правонарушения. Процесуалното право е различно от (не е синоним на) правната принуда. Съществуването на процесуалното право се обуславя от невъзможността автоматично (без съдействие от страна на държавата, без ясни и общозадължителни процедури) да възникне, да се определи по съдържание и по размер, да се осъществи и да се защити материално право или задължение. Процесуалното право по-принцип е по-универсално от материалното, неговите норми служат за уреждане на повече спорове, обществени отношения, обществени конфликти. Процесуалните норми като количество са по-малко от материалните. Това се дължи на обстоятелството, че при процесуалното право се налага, осъществява съдействие от страна на държавата, тъй като то е публично право. А държавата с оглед на валидния за нейната властническа дейност общозабранителен тип правно регулиране предпочита и действа по стандартизирани, трайни, ясно и позитивноправни уредени правила, начини, способности, процедури. Една и съща процедура се използва за осъществяване на различни материални права. Затова съществуват само няколко процесуални отрасли и няколко десетки материални отрасли. Процесуалното право е част от публичното право. То винаги е публично право, но публичното право не се свежда до процесуалното право;

в) от юридическа гледна точка материалното право е съвкупност от позитивноправни норми, която овластява субектите на правото да придобиват и се разпореждат с обекти на правото, а процесуалното право е съвкупност от позитивноправните норми, която урежда осъществяването на юридическата отговорност, налагането на охранителни мерки, създаването на позитивното право, прилагането и защитата на позитивното право.

3. Съществени юридически характеристики (дефиниции) на материалното и процесуалното право:

а) материалното право - то е съвкупност от позитивноправните норми, които уреждат производствените и разпределителните обществени отношения.

б) процесуалното право - то е съвкупност от позитивноправните норми, които уреждат охранителните обществени отношения.

4. Общи черти на материалното и процесуално право:

а) едносъщностни са (и двете са позитивно право, т. е. овластяване за действия.

Материалното право и процесуалното право са равноценностни, те са страни на едно и също явление. И двете са мяра за даване и получаване в разпределителните и разменните отношения. И двете имат свойството "нормативност". Те са едносъщностни. Никое от тях не е първично спрямо другото);

б) проявления и дялове са на едно и също явление - позитивното право;

в) равноценностни са (процесуалното право не е нещо второстепенно спрямо материалното. Ако процесуалното право е само някаква процедура, то делението на правото на материално и процесуално се обезсмисля. Процесуалното право не е просто процедура, технология. Процесуално не е просто процедурно право);

г) никое от тях не е първично и предопределящо спрямо другото;

д) нямат йерархия помежду си.

5. Различия (критерии за разграничаване) между материалното и процесуалното право. Спорни са. Десетки са. Всички трябва да се използват едновременно, за да се стигне до прецизно определяне на дадена норма като материална или процесуална. Най-често срещани и с най-голямо значение разлики (белези, критерии) са:

а) според предназначението си - материалното право ни овластява, ни предоставя права и задължения, а процесуалното право посочва как да се осъществят и защитят тези притежавани от нас права и задължения. Чрез процесуалното право се гарантира осъществяването им и защитата им. Те се извършват по посочен от самото позитивно право ред. С други думи материалното право отговаря на въпроса "какво", а процесуалното право - на въпроса "как";

б) по характера си на образуване - материалното право е първично в хронологичен и генетичен план (а не във функционален, не като значение), а процесуалното право - вторично правно образуване;

в) според отношението си към фактическото осъществяване на предписания модел за поведение - материалното право съдържа в себе си, обхваща и фактическото осъществяване на предвидените от него права и задължения, а процесуалното право - съдържа в себе си само предпоставките за това фактическо осъществяване.

Процесуалните норми не съдържат в себе си фактическите отношения, за разлика от материалните. Процесуалните правоотношения се създават просто по силата на позитивноправните норми, а материалните правоотношения се създават не просто по силата на материалноправните норми, а при отчитане на фактическите отношения между членовете на обществото;

г) според начина на предписване на модели за поведение от съответните позитивноправни норми - материалното право предписва непосредствено модели за поведение, процесуалното право свързва тези модели в едно непротиворечиво цяло, съгласува тези модели така, че да могат да се осъществят.

IV. ВЪТРЕШНО И МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО

1. Позитивноправно признание: (чл. 27 от Виенската конвенция за правото на договорите - страните не могат да се позоват на своето вътрешно право за да

оправдаят неизпълнението на международните си договори; чл. 5, ал. 4 от КРБ).

2. Същност на структурното деление:

а) съществуването на структурното деление на вътрешно и международно право се налага от обстоятелството, че единното човешкото общество е организирано в над 200 различни държави. Оттам и единното позитивно право като форма на общественото съзнание, като общосоциално явление притежава над 200 различни вътрешнодържавни проявления. Правото е универсално обществено явление с национални проявления.

Съществуването и формирането на национални правни системи е непрекъснат процес и се предопределя от вътрешнодържавни и международни фактори. "Международно" или "междудържавно" право. Международното право и древноримското *jus gentium*;

б) от по-обща социологическа гледна точка вътрешното право урежда обществените отношения в рамките на отделно държавноорганизирано общество, а международното право - международните обществени отношения между различните държавноорганизиран общества;

в) от юридическа гледна точка вътрешното право е тази част от позитивното право, която действа в границите на вътрешния суверенитет на една отделно взета държава, а международното право е тази част от позитивното право, която действа извън границите на вътрешния суверенитет на една отделно взета държава;

3. Съществени юридически характеристики (дефиниции) на вътрешното и международното право:

а) вътрешно право - обхваща тези позитивноправни норми, които регулират обществените отношения, протичащи на територията, в пределите на дадена държава.

б) международно право - обхваща тези позитивноправни норми, които регулират обществените отношения, протичащи извън границите, пределите, територията на дадена държава.

4. Общи черти на вътрешното и международното право:

а) еднородностни са, като международното право е наистина право, а не просто морал, сбор от благопожелания. И международното, и вътрешното право регулират производствени, разпределителни и охранителни обществени отношения. И двете носят смисъл на оправданост. И двете защитават блага. И двете признават правата на човека за абсолютно битие на правната субстанция (оправданост, важност, властност). И двете са нормативно явление. И двете са битие на мяра. И двете имат форма на държавна защита. И двете са юридически общозадължителни;

б) проявления и дялове са на едно и също явление - позитивното право, при това най-мощното в сравнение с останалите две структурно деление на позитивното право, тъй като и двете, и вътрешното, и международното право се делят на публично и частно, на материално и процесуално. Така например международното публично право регулира международните обществени отношения. Международното частно право регулира вътрешните обществени отношения с международен елемент.

Вътрешноправни и международноправни отрасли, принципи, институти, норми, правоотношения, вземания, права, задължения);

5. Различия между вътрешното и международното право:

а) не са равноценностни, защото изразяват различни по степен ценности, интереси, принципи;

б) вътрешното право се явява първично от генетичен аспект спрямо международното, но международното право е предопределящо спрямо вътрешното във функционален

аспект;

в) в съвременните демократични държави съществува юридическа йерархия между вътрешното и международното право в полза на последното.

5. Критерии за разграничаване на вътрешното и международното право. Спорни са, макар и в по-малка степен. Пак са десетки. И отново трябва да се използват всичките наведнъж за да може да уточни дали дадена норма е вътрешна или международна.

По-важните и популярни са:

а) по източници - източници на вътрешното право са насочените към действие вътре в държавата актове на държавни органи. Основен негов източник (в континенталното правно семейство) е закона. Източник на международното право са насочените към действие вън от държавата актове на държавни органи, международни организации и международни правораздавателни институции. Основен негов източник е международния договор (и прецедента, и обичая);

б) по субекти - основни субекти на вътрешното право са държавата, гражданите и техните организации. Основни субекти на международното право са държавите, международните правителствени и неправителствени организации, гражданите и международните правораздавателни институции. МП има по начало суверенни субекти.

в) по тип на изграждане - вътрешното право е от типа "право - нареждане".

Международното право е от типа "право - съгласие". МП изисква съгласуваност, ВП - авторитарност

г) по отношение към държавата - ВП е свързано с една държава, а МП с две и повече;

д) по санкции - санкциите им са различни;

е) по предмет на регулиране - регулират различни обществени отношения;

ж) по пространствена сфера на действие - могат и да се преплитат;

и) по степен на институционалност - ВП има по-голяма институционалност, отколкото МП.

6. Съотношение на ВП и МП в българското позитивно право.

МП (след надлежната ратификация от страна на държавата на неговите източници) има приоритет, (чл. 5 от КРБ) защото поради специфичния си начин на създаване чрез съгласуване, чрез консенсус, то посочва глобални модели и принципи, изразява общите принципи на правото, изразява по-добре общочовешките морал, справедливост и интереси. То отразява глобализацията и интеграцията на съвременния свят, появата на общи за всички проблеми, глобалните проблеми пред човечеството. То има насочваща, интегрираща, унифицираща, обединяваща функция спрямо вътрешните национални правни системи. То е първично и приоритетно, защото съдържа, изразява всеобщото, общочовешкото, универсалното, защото съдържа и определя стандартите за правата на човека, дефинира неговите естествени и неотменими права.

7. Правото на Европейския съюз. Позитивноправните норми се създават от международни организации, но имат пряко действие на територията на съответните държави - членки на Европейския съюз. Първично и вторично европейско право. Тенденции. Европейската конституция.

8. Глобализацията и създаването на нови федеративни държави, превръщане на международното право във вътрешно право на нови глобални международни съюзи. Африкански съюз, Латиноамерикански съюз и пр.

9. Киберпространство и киберправо. Последното е синтез на вътрешно и на международно право. Най-важната позитивноправна уредбата се създава от редица

американски държавни органи и американски обществени организации, както от някои международни държавни и недържавни организации. В киберпространството позитивноправната норма се създава от една държава, но важи за всички, пребиваващи в киберпространството, включително и чужди граждани, находящи на чужда територия.

10. Междупланетно (и космическо) право и метаправо (създаване на базата на международното право на най-общи правни принципи и норми, уреждащи отношенията между различните разумни цивилизации).